

СУТНІСТЬ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ І ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В АПЕЛЯЦІЙНОМУ СУДІ

Дана стаття присвячена дослідженню зв'язку між обсягом розгляду кримінальної справи судом апеляційної інстанції, використанням процесуальних засобів перевірки законності й обґрунтованості рішення, що оскаржується, та виконанням завдань стадії апеляційної перевірки і кримінального судочинства в цілому. Сутність апеляційного провадження як стадії кримінального процесу полягає у виправленні судових помилок, допущених у рішеннях суду першої інстанції. Характер і суттєвість цих помилок, з виявленням яких пов'язані повноваження апеляційного суду змінювати або скасовувати рішення, що перевіряються, повинні відповідати передбаченим у ст.367 КПК України апеляційним підставам. Підстави перегляду судового рішення більшість процесуалістів визначають як порушення, що призвели до постановлення вироку, який не відповідає вимогам закону та обставинам справи [Див.: 3, с.112; 9, с.97], або як встановлені законом критерії, виходячи з яких вищестоящий суд перевіряє законність та обґрунтованість судових рішень [Див.: 13, с.168; 2, с.6]. Після скасування ревізійного порядку саме апеляційні підстави, наведені апелянтом у скарзі, остаточно визначають межі судового розгляду по перевірці рішень суду, які не набули законної сили. Рішення, що приймаються за його результатами, виправляють судові помилки й усувають порушення закону. Проблема судової помилки безпосередньо пов'язана із завданнями й цілями кримінального судочинства, оскільки останні виступають критерієм щодо оцінки діяльності органів, здійснюючих провадження по кримінальній справі, до яких належить і суд. Під цим кутом зору порушення вимог законності й обґрунтованості судового рішення є не що, як невідповідність результату процесуальної діяльності цільовим засадам судочинства, закріпленим у нормах кримінально- процесуального права [6, с.51]

Тому й характеристики окремих видів перегляду слід розпочинати з вивчення співвідношення завдань, що повинні вирішуватися в певній стадії кримінального процесу, і процесуальної форми їх виконання. Найбільш широким колом повноважень для виправлення помилок права і факту на судово-контролюючих стадіях користується суд апе-

ляційної інстанції. Це може бути проілюстровано думкою І.Я. Фойницького: "Під апеляцією слід розуміти перегляд вищою інстанцією оскарженого їй неостаточного рішення нижчого суду в його підставах, як фактичних, так і юридичних, але в межах принесеної скарги". Порядок же провадження в апеляційному суді він визначав як поєднання розгляду по суті і касаційного розгляду [16, с.512].

Межі судового розгляду апеляційною інстанцією це один з показників, який окреслює коло повноважень апеляційного суду. По-перше, суд, який здійснює апеляційний розгляд справи, не може вийти за рамки судового розгляду, котрий мав місце в суді першої інстанції. Правило щодо неможливості розширення предмета судового розгляду в апеляційному суді щодо суду, який постановив оскаржуване рішення, поширюється як на коло осіб, так і на коло діянь [5, с.394]. Характеризуючи підсумкове рішення апеляційного суду, можна вказати, що в ньому не вирішуються питання стосовно пунктів обвинувачення, які не були вирішені у вироку суду першої інстанції. Це пов'язано із захистом прав осіб, які є учасниками провадження по справі. Це правило забезпечується прямо передбаченим обмеженням обсягу апеляційних вимог сторони обвинувачення, яка зобов'язана діяти в межах тієї позиції по справі, яку представник цієї сторони підтримував у суді першої інстанції.

По-друге, апеляційний суд обмежений вимогами, викладеними в апеляційній скаргі.

По-третє, обмеження апеляційних вимог пов'язано із застосуванням ст.299 КПК, яка визначає порядок скороченого судового розгляду. Коли учасники судового розгляду не оспорюють фактичні обставини справи й розмір цивільного позову, суд вправі визнати дослідження доказів щодо цих обставин справи недоцільним і вважати їх встановленими в судовому засіданні. Цей порядок відповідає принципам змалювальності й диспозитивності кримінального судочинства, але обов'язок суду перевірити лише добровільність та істинність позиції учасників не забезпечує в достатній мірі гарантованої правосудності вироку. Крім того, термін "істинність позиції учасника судового розгляду" є не зовсім зрозумілим; чинна редакція ст. 299 КПК України суперечить низці положень кримінального процесу, зокрема, ст.74, відповідно до якої показання обвинуваченого може бути покладено в основу обвинувачення лише при підтвердженні цього визнання сукупністю доказів, що є у справі.

З урахуванням того, що право оскаржувати доведеність винності є однією з найважливіших процесуальних гарантій, виникають сумніви, що діючий порядок скороченого судового розгляду може належним

чином компенсувати позбавлення права оскарження правильності встановлення фактичних обставин справи й розміру цивільного позову. Більш правильною, на наш погляд, є позиція російського законодавця, який передбачив, що постановлення обвинувального вироку без проведення судового слідства можливо лише в тому випадку, коли суддя дійде висновку, що обвинувачення, з яким погодився підсудний, обґрунтовано й підтверджується зібраними по справі доказами (п.7 ст. 316 КПК Російської Федерації) .

Не можна також погодитися з Л.Сокирою [14, с.35], яка вважає, що підсудний у цьому разі позбавляється права в апеляційному порядку оскаржувати як доведеність вини, так і кваліфікацію його дій. Застосування кримінального закону, з яким пов'язана кваліфікація, характеризує таку властивість вироку, як законність, і тому в даному випадку виключення її з предмета оскарження є, на нашу думку, неправильним.

Це положення потребує системного аналізу з урахуванням реформування вітчизняного кримінального процесу. Скорочений порядок судового розгляду й відмова від ревізії на стадіях перевірки судових рішень є показниками, що вказують на обмеження реалізації принципу публічності й посилення ролі диспозитивності [12, с.33]. На сьогоднішній день система кримінального судочинства України перебуває на стадії свого остаточного формування, але основні засади вже визначені, що дозволяє класифікувати її відповідно до існуючих у світі моделей кримінального процесу. Обвинувальний характер передбачає публічний характер провадження по справі, згідно з яким відповідні державні органи повинні висунути обвинувачення, а суд – вирішити справу по суті. При позовному характері кримінально-процесуального законодавства зміст кримінального судочинства визначається позовом та продовжується до того часу, доки має місце спір (позов). При відмові сторони від позову (обвинувачення) кримінальне судочинство завершується [Див.:15, с.60].

Для дослідження наукового обґрунтування встановлених законом меж судового розгляду суді апеляційної інстанції насамперед потрібно розглянути, як реалізується головна ідея позовної системи кримінального судочинства при постановленні вироку й наступній його перевірці. Законність та обґрунтованість у даному разі засновані на тому, що істиною є те, що встановлено судом у судовому рішенні й не оскаржено сторонами. Інакше кажучи, суд пропонує сторонам той варіант істини, який він вважає встановленим. Якщо відповідні елементи цього рішення не будуть у подальшому оскаржені, спір (позов), який складав зміст провадження по кримінальній справі, вважається вирішеним у

належному порядку й провадження по справі завершується. Повнота реалізації принципу диспозитивності саме на досліджуваних стадіях у позовному процесі пов'язана по-перше з тим, що саме провадження може виникнути лише за наявності апеляційної скарги, тобто за бажанням апелянта, по-друге як уже зазначалося, як сам судовий розгляд, так і рішення, що виносяться за його результатами, не повинні виходити за межі принесених апеляцій і заперечень на них.

Отже, якщо засуджений оскаржує лише один із пунктів обвинувачення, а апеляційний суд з урахуванням перевірки цього пункту дійде висновку, що засуджений не мав можливості вчинити й інші злочини, у вчиненні яких його звинувачують, то в рішенні суд може визначити свою позицію лише щодо тих апеляційних вимог (фактів незаконності й необґрунтованості, що входять до системи апеляційних підстав), які вказав засуджений або виправданий у скарзі. Інше суперечить нормам КПК, які встановлюють межі апеляційного розгляду і які можуть бути розширені лише поданням додаткової або зустрічної апеляції. Автори коментаря до КПК України під загальною редакцією В.Т.Маляренка та В.Г.Гончаренка вважають, що апеляційний суд, не погіршуючи становища засудженого або виправданого, має право перевірити вирок у повному обсязі, але аргументів щодо підтвердження цих повноважень не наводять [Див.: 10, с.704].

У ракурсі відмови від ревізійного порядку перевірки справи виникає питання щодо співвідношення законності й обґрунтованості вироку. Абсолютно правильною є позиція М.М. Гродзинського [3, с.101], Ю.М. Грошового [7, с.123], М.І. Бажанова [1, с.85] та інших учених, згідно з якою між ними існують органічний взаємозв'язок та взаємозалежність. Законність та обґрунтованість вироку – дві сторони правосудності рішення, тому воно може бути або законним і обґрунтованим, або незаконним і необґрунтованим [4, с.123]. У зв'язку з цим є незрозумілим обмеження щодо виходу за рамки апеляційних вимог, встановлене законодавцем для апеляційної перевірки судових рішень. Відповідно до ч.2 ст.365 КПК України апеляційний суд може вийти за них лише для прийняття рішень на користь осіб, щодо яких апеляції не надійшли. Потрібно враховувати, що особливістю вітчизняної системи кримінального процесу було те, що вона фактично об'єднала підстави касаційного й апеляційного перегляду судових рішень які включають, як неправильне встановлення фактичних обставин, так і порушення вимог кримінального та кримінально-процесуального законодавства [Див.: 8, с.1]. З огляду на це вважаємо непослідовним, що касаційний суд у перебігу перевірки може вийти за межі касаційних вимог, не погіршуючи становища засудженого, а апеляційний суд, який розгля-

дає справу з тих самих підстав, – ні. Варто розглянути й думку О.В.Смирнова щодо практичного застосування такої підстави перегляду, як порушення кримінально-процесуального закону. Так, теоретично будь-яке порушення може вплинути на законність, обґрунтованість і справедливість судового рішення, оскільки саме процесуальна форма забезпечує правосудні вироки. Але якщо отриманий з порушенням закону доказ мав по справі ключове значення для доведення обвинувачення в цілому, це призводить до визнання вироку необґрунтованим [7, с.721]. Щоб належним чином визначити це, апеляційному суду належить мати єдиний із судом першої інстанції обсяг повноважень щодо перевірки обставин справи й дослідження доказів.

Спираючись на вищевикладене, вважаємо потрібним розглянути й питання меж доказування у стадії апеляційного розгляду. Враховуючи, що межі доказування визначаються суб'єктом доказування за внутрішнім переконанням, що ґрунтується на дослідженні матеріалів справи, апеляційний суд має самостійно визначити необхідний обсяг доказів, щоб вважати встановленими ті обставини, що входять до предмета доказування. Частина 3 ст.358 КПК України обмежує проведення судового слідства лише випадками, коли є підстави вважати, що судове слідство судом першої інстанції було проведено неповно або односторонньо. Таке становище не відповідає суті апеляційного перегляду, однією з головних характеристик якого є його повторність. Вона може бути реалізована лише за умови, що апеляційний суд, коли скарга стосується правильності встановлення фактичних обставин справи, буде наділений рівними із судом першої інстанції процесуальними засобами їх встановлення. Без цього неможливо в умовах повторності перевірити апеляційну підставу, передбачену ст.369 КПК України.

Як показало дослідження судової практики Харківського апеляційного суду й Апеляційного суду Автономної Республіки Крим за 2002 р. (вивчено й узагальнено понад 80 кримінальних справ), суд апеляційної інстанції жодного разу не проводив судового слідства навіть у тих випадках, коли засуджений був присутній у судовому засіданні. Усі судові рішення за вивченими справами були винесені на підставі дослідження матеріалів справи, деякі – “з урахуванням пояснень засудженого, потерпілого, прокурора”. На думку І.Д. Перлова, за своїми процесуальними характеристиками такі пояснення ідентичні показанням [11, с.156]. Із цим ми погодитися не можемо хоча б з тих підстав, що, наприклад, показання потерпілого є видом доказів, передбаченим ч.2 ст.65 КПК України, а пояснення потерпілого – ні. У даному разі неможливо застосувати аналогію тому що поясненням не придатні такі обов'язкові риси доказу в кримінальному судочинстві, як передбачена

законом форма закріплення, і як наслідок – можливість перевірки. Це результат того, що згідно з ч.9 ст.362 КПК України протокол судового засідання і фіксація технічними засобами перебігу судового засідання в апеляційному суді ведуться при проведенні ним судового слідства.

Якщо для достатнього обґрунтування апелянтом своєї позиції необхідно проведення слідчих дій, він повинен подати клопотання про це або має право викласти своє прохання щодо їх здійснення в апеляційній скарзі. Визначення ж апеляції, наведене у ст.32 КПК України, односторонньо не відповідає на питання щодо викладеного стосовно проведення певних слідчих дій.

Практика по застосуванню ст.395 КПК України, яка встановлює межі касаційного розгляду, показує, що за значною частиною справ суд касаційної інстанції виходить за межі касаційної скарги, діючи в інтересах засудженого і виправляючи судові помилки, не вказані у скарзі. Це може служити підтвердженням необхідності внесення аналогічного правила у гл. 30 КПК України, на дозвіл апеляційному суду у випадках, коли цього потребує захист інтересів засудженого, виходити за межі апеляційної скарги. Необхідність швидкого реагування органів судової влади на порушення законності й обґрунтованості саме судом апеляційної інстанції пов'язано також з великою завантаженістю відповідних колегій Верховного Суду України, які зараз виконують функції судів касаційної інстанції. Крім того, це відповідним чином компенсує скасування стадії судового нагляду, яка з урахуванням ревізійного порядку розгляду справи, забезпечувала належний контроль за правосудністю судових рішень.

Список літератури: 1. *Бажанов М.И.* Проверка законности и обоснованности определений вышестоящих судов (процессуальные нарушения как основания отмены определений) // Учен.зап. Харьк. юрид. ин-та. – Вып. 6. – Изд-во Харьк. ун-та, 1955. – С.85-86. 2. *Гойденко Е.Г.* Об основаниях к отмене или изменению решения суда в кассационном порядке // Рос. судья. – 2003. – №3. – С. 6-8. 3. *Гродзинский М.М.* Кассационное и надзорное производство в советском уголовном процессе. – М.: Госюриздат, 1949. – 220 с. 4. *Грошевой Ю.М.* Сущность судебных решений в советском уголовном процессе. – Х.: Вища шк., 1979. – 143 с. 5. *Гуценко К.Ф., Головки Л.В., Филимонов Б.А.* Уголовный процесс западных государств. – М.:Зерцало-М, 2002. – 528 с. 6. *Жилин Г.А.* Целевые установки гражданского судопроизводства и проблема судебной ошибки // Государство и право. – 2000. – №8. – С. 51-58. 7. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под ред. А.В. Смирнова, К.Б. Калиновского. – С-Пб.: Питер, 2003. – 879 с. 8. *Михайловская И.* Возрождение мировой юстиции в России : “будущее в прошлом”. <http://kalinovsky-narod.ru/p>. 9. *Мухин И.И.* Кассационное обжалование, опротестование и пересмотр приговоров. – М.: Госюриздат, 1956 – 200 с. 10. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України / За ред. В.Т.Маляренка, В.Г.Гончаренка. – К.: Форум, 2003. – 940 с. 11. *Перлов И.Д.* Кассационное производство в советском уголовном процессе. – М.: Госюриздат, 1968. – 264 с. 12. *Петрухин И.Л.* От инквизиции – к состязательности // Государство и право. – 2003. –

№ 7. – С. 29-36. 13. Ривлин А.Л. Пересмотр приговоров в СССР. – М.: Госюриздат, 1959 – 312 с. 14. Сокира Л. Скорочений порядок судового розгляду кримінальних справ // Вісн. прокуратури. – 2002. – №4. – С. 35-37. 15. Філін Д.В. Обвинительный или исковой характер уголовного судопроизводства? // Рос. юстиция. – 2002. – №11. – С. 60-61. 16. Фойницький И.Я. Курс уголовного судопроизводства: В 2-х ч. – СПб.: Тип. С.С. Спасьича, 1907. – Ч. 2. – 607 с.

Надійшла до редакції 10.09.2003 р.

УДК 344.3

**В.Г. Костенко, суддя військового місцевого
суду Донецького гарнізону, м. Донецьк**

ПРО РОЗШИРЕННЯ МЕЖ ПІДСУДНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ СУДІВ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день важливе місце посідає питання дотримання судами процесуальних строків розгляду справ і покращання якості здійснення судочинства в країні. Аналіз останніх досліджень і публікацій та узагальнення практики свідчать, що закріплення лише законодавчо і відсутність реально діючих адміністративних судів, збільшення кількості звернень громадян за захистом порушених прав призводять до перенавантаження місцевих судів і як наслідок – порушення процесуальних строків розгляду справ і погіршення якості судочинства.

Одним із варіантів вирішення зазначеної проблеми є, на нашу думку, зменшення навантаження місцевих судів за рахунок розширення меж підсудності військових судів. Вивченням цього питання займаються такі вчені, як А.Д. Бойков, В.Д. Бринцев, В.О. Шамрай, В.М. Ярін [Див.: 3; 4; 11; 12] та деякі інші.

У даній статті викладено обґрунтування можливості передачі військовим судам для розгляду справ щодо атестованого складу Міністерства внутрішніх справ, особового складу Державної фельд'єгерської служби при Державному комітеті зв'язку й інформатизації, податкової міліції та працівників Державної митної служби України.

Наявність окремої військової судової ланки притаманна практично всім державам, які мають регулярні збройні сили. Військовий суд успішно функціонує навіть у нейтральній Швейцарії, не говорячи вже про країни НАТО. У деяких із них (наприклад, США, Великобританії, Канаді та ін.) діють військові суди (трибунали), які вважаються частиною армії. Їх судді призначаються військовими посадовими особами, які мають право на затвердження вироків, а вищі інстанції військових судів відокремлені від цивільних і підпорядковані